

מבוא

המועדים והחגים בלוח השנה היהודי הם בבחינת אותות וסימנים לשנה כולה. הדרך, בה חוגגים, והמשמעות המיוחסת לה מסמנים את החגים כזירה מרכזית של שימור המסורת והעברתה לדור הבנות והבנים. שרשרת החגים עוברת כציר מרכזי דרך מרחבים שונים, בהם נוכחת המסורת: הבית, המשפחה, בית הספר, בית הכנסת, הלימוד, האחריות החברתית ועוד. הסעודות המשפחתיות והתפילות הן אבני היסוד של החגים. לצדן מוסיפים גם המנהגים טעם וריח לחג, והם טובעים בנו את חותמו גם ממרחק של זמן או מקום. המנהגים אינם קישוט חיצוני או סממן פולקלוריסטי; הם ביטויים רגשיים וחוויתיים המעידים על רבדים ערכיים שונים המשוקעים בכל חג. כך מנסח זאת הראשון לציון, הרב אליהו בקשי דורון:

תורת האם אינה רק כתוספת לתורת האב, המנהגים והמסורות אינם עוד נדבך נוסף מעל גבי ההלכה, הם למעשה התוכן הפנימי העמוק של קיום ההלכה. בהלכה למשה מסיני נקבעו גדרי המצוות, הביצוע המעשי. התוכן הפנימי והרגש העמוק שבמצוות נוצר על ידי המנהגים, וכיון שעיקר תכלית המצווה אינו בעצם קיומה, אלא ברגשות ובצורה של העושה המתפעל ממנה, כך המנהג והמסורת חשובים לא פחות מגדרי המצווה עצמה.

בניין אב, המנהג כבסיס לכל תקנה ולהלכה

לימוד המנהגים בקבוצה ממשיך את מסורת קמ"ח, הפועלת לחיזוק ההורים ואחריותם לחינוך ילדיהם. את תוכנית 'קהילות מאמינות בחינוך' מייחסים החיבור למסורת ומקורותיה וקריאה ביקורתית של סוגיות חינוכיות-חברתיות מתוך שאיפה לצדק חברתי. מנהגי חגים הם אחד הביטויים העיקריים של החיבור למסורת ולמשפחה. כל מי שגדל בבית מסורתי יכול לתאר בצבעים חיים את המנהגים ההופכים כל חג לחוויה משמעותית. מבט ביקורתי על אודות שימור מנהגי החגים במרחב הציבורי מגלה את ההתאמה לתהליכים נוספים של הדרה וריבוד מעמדי בחברה הישראלית. במנהג, ככלי לחיזוק המרחב הפרטי ולשינוי המרחב הציבורי, ניתן לראות גם דרך לתיקון.

מנהג מתקיים מכוחה של מסורת העוברת במסגרת התורה שבעל פה. לכן את הערכים שהוא מייצג יש לחפש במשולב הן במסורות משפחתיות הן במקורות כתובים. מתוך גילוי הערכים ניתן לשלב במרקם החיים - בהתפתחות האישית ובחזון המשפחתי. מסע חיפוש ויישום זה הוא לבה של החוברת שלפנינו. ההבדלים בין המרחבים שבהם מתקיימים המנהגים, בין זיקותיהם להלכה ובין הקהילות הנוהגות אותם כמובן אינם פוגעים בדרך הלימוד. אדרבא יש בהם כדי לחזקה.

תודה רבה לכל השותפים ביצירה: לחברים ב'ממזרח שמש', שסייעו בבחירת המנהגים והמקורות, בהגדרת המטרות, בחיבור לומדים ובהתוויית הדרך הייחודית, ולאלה המאפשרים את קיומה של התוכנית ואת פיתוח חומרי הלימוד המיוחדים לה - 'קרן אבי חי' ו'כל ישראל חברים'.

חיה נאמן

תוכנית השיעורים

סדרת השיעורים פותחת בחג החנוכה כדי להתאים לקבוצות לימוד בבתי מדרש בכלל ולתוכנית קמ"ח בפרט, המתחילות ללמוד לאחר חגי תשרי. שיעור חנוכה הוא מעין שיעור מבוא, ובו מוצגת התשתית לשאר השיעורים.

1. נר איש וביתו - חנוכה

שימור המסורת ככלי לחיזוק המעמד החברתי ותפקיד המשפחה. שני מסרים אלה נלמדים ממנהגי חנוכה ומשמשים כאבני יסוד לתוכנית כולה.

2. עני חייב בהנאה - ט"ו בשבט

מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט מוביל להגדרת האכילה וההנאה כערך. בעזרת חיבור למצוות הקשורות לט"ו בשבט נחזק את האחריות לעני.

3. מיד ליד - פורים

דרך ייחודית שמציע מנהג הנתינה מיד ליד בפורים, תוך חיבור למנהיגותה של אסתר במגילה, מחזקים דרכים להובלת שינוי חברתי.

4. גלגל חוזר בעולם - פסח

המנהג הייחודי ליהודי צפון אפריקה, סיבוב קערת הפסח מעל ראשי המסובים בזמן אמירת 'הא לחמא עניא', מזמין בירור משמעויות חינוכיות של הלימוד ושל הצדקה.

5. הילולה לבר יוחאי - ל"ג לעומר

רבי שמעון בר יוחאי וההילולה לכבודו מזמנים דיון על הדרה חברתית, הפנמה ויישומם של ערכים חדשים-ישנים כתהליך של תיקון.

6. חיבור-תיקון-חיבור - שבועות

מנהג תיקון ליל שבועות מחבר בין עולמות שונים. הערכים הנלמדים ממנו מיושמים בתהליך תיקון אישי וחברתי.

7. בין בקשת סליחה ומחילה - חגי תשרי

קשיים מובנים בתהליכי בקשת הסליחה והיכולת לסלוח לזולת נבחן במרחב שבין הורים לילדים, לאור המנהג לבקש את סליחת ההורים בערב יום הכיפורים.